

<http://artnodes.uoc.edu>

INTRODUCCIÓ

Art i educació: la necessitat d'una trobada incòmoda entre esferes que s'interroguen

Aida Sánchez de Serdio Martín

Assessora d'Educació i Públics del Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía de Madrid i de la Universitat Oberta de Catalunya

Data de publicació: juny de 2016

Aquest número d'*Artnodes* està dedicat a les relacions entre art i educació, deixant deliberadament oberta la definició de l'espai que connecta ambdós termes, atès que en el moment actual aquest es configura de maneres molt diferents. Qüestionant definitivament la idea que l'educació és un vehicle per transmetre continguts culturals o, dit d'una altra manera, un àmbit reproductiu d'una altra esfera que si fos productiva, art i educació s'hibridarien propiciant tot tipus de trobades en què cap és instrumental per a l'altre, sinó que generen formes imprevisibles i inseparables de creació i d'aprenentatge.

Tanmateix, si aquesta trobada entre art i educació és fructífera és també perquè ambdós es desafien i es qüestionen mútuament. L'educació interroga l'art desplaçant les seves lectures disciplinàries dominants i posant-lo en relació amb altres subjectivitats, contextos socials i debats polítics, i també s'erigeix en l'espai de producció cultural i creativitat per dret propi. Per la seva banda, la pràctica artística empeny els límits del que tradicionalment s'ha entès com a producció i transmissió de coneixement, explorant la incertesa del significat i l'heterodòxia metodològica, qüestionant alhora les formes de validesa científiques.

Nocions com ara gir educatiu, mediació, performativitat, investigació artística, crítica institucional, etc. han començat a circular amb relació a les connexions entre educació i art, aportant noves capes

de complexitat a aquesta relació i situant-la al centre dels debats culturals actuals.¹ Ara bé, aquests conceptes no serveixen per donar un caràcter celebrador a les possibilitats positives o afirmatives de les interrelacions entre art i educació, sinó que sobretot creen nous espais de discurs i de pràctica que contenen també les seves pròpies tensions i contradiccions. L'objectiu d'aquest número és precisament recollir i posar en relació contribucions que explorin aquests territoris mitjançant debats teòrics i discussions d'exemples pràctics.

Els articles aquí publicats comparteixen una concepció de les esferes de l'art i de l'educació com a àmbits en transformació, producte sia de la seva trobada o de la crisi que experimenten independentment en l'actualitat. Manifesten també moviments similars en ambdós camps que els apropen afavorint una trobada, com dèiem, mai exempta de tensions, però que permet l'emergència de possibilitats emancipatòries en situar aquesta hibridació en el cor de debats polítics en els quals està en joc la producció de noves subjectivitats i formes de vida en comú. En aquest sentit, un terme que ha adoptat una important circulació en l'àmbit de l'educació per dibuixar aquest espai híbrid és el gir educatiu, que inicialment provenia dels àmbits de l'art i el comissariat. Veurem com aquest gir és considerat de diverses maneres per part dels autors, oscil·lant entre la confiança en les seves possibilitats i la crítica al seu efecte paradoxal de desqualificació de l'esfera educativa.

1. El fet que una revista com *Artnodes*, dedicada en principi a les interseccions entre art, ciència i tecnologia, dediqui un número especial a aquest tema és en si mateix un exemple d'aquesta nova centralitat que ha adquirit l'educació en l'àmbit artístic.

Així, en el seu article «Agua turbulenta: el encuentro entre el giro educativo en el arte y el giro de la visualidad en la educación», Tatiana Fernández i Belidson Dias assenyalen un doble moviment: el gir visual en educació i el gir educatiu en l'art. El primer, tot i que encara poc freqüent, pren el gir visual proposat per W. J. T. Mitchell com un espai no per incloure simplement les imatges en l'ensenyament, sinó sobretot per qüestionar els modes de coneixement, de subjectivació i de producció de diferències presents en l'educació. Els autors assenyalen l'educació en Cultura Visual com un dels corrents que està desenvolupant aquesta reflexió i obrint-ne possibilitats pràctiques. Per la seva banda, el gir educatiu seria un espai que permet treballar entre el valor social de l'art i el valor estètic de l'educació. Així, es tractaria d'una pràctica artística que posa en qüestió l'autonomia anhelada per l'art modern en favor d'una heteronomia en què els participants exerceixen un paper fonamental. L'esdeveniment artístic provocaria així experiències d'aprenentatge vital, convertint-se en una pedagogia en si mateix. Això té implicacions polítiques, metodològiques i existencials que, en darrer terme, manifesten les diferències en la construcció de les identitats d'educador i d'artista (però també d'investigador o d'estudiant). Aquestes identitats estan entravessades per diferències històriques i estructurals, però s'enfronten a contradiccions i desafiaments similars pel que fa a la seva responsabilitat política en un projecte emancipador.

L'article de Sergio Martínez Luna, «Entre-en-medios del arte y la educación: Colaboraciones, experimentalismo, interdisciplinariedad», planteja que les trobades entre art i educació són complexes arrel de la crisi d'aquests dos conceptes. Una crisi que també suposa una oportunitat per obrir-se a la diferència mútua i explorar altres formes de reflexió i pràctica. No es tractaria de reforçar de nou els camps originals de manera afirmativa, sinó d'apostar per la interdisciplinarietat i els espais entre-mig o zones de contacte, com el lloc on emergeixen hibridacions que desafien concepcions duals. L'autor veu la pèrdua d'autonomia, o de relat, d'ambdues esferes, com quelcom productiu (en l'art entra en crisi el seu relat de producció d'objectes de consum, però també la dinàmica transgressió-assimilació institucional. En l'educació entra en crisi la seva identificació paradigmàtica amb la institució escolar i l'ocupabilitat com a darrer objectiu. Aquest tipus d'experiències es relacionarien amb la noció d'experimentalisme democràtic de Laddaga, que busca alternatives a la democràcia representativa i que, en les pràctiques artístiques, apostaria per la democratització de les seves representacions, mediacions i recursos. Com a exemple d'aquest entrecruament de les pedagogies crítiques i col·lectives amb pràctiques artístiques col·laboratives, Martínez analitza el projecte *Ni arte ni educación*, realitzat pel Grupo de Pensamiento de Educación Disruptiva de Matadero Madrid.

Aportant una mirada crítica al denominat gir educatiu, l'article de Fermín Soria titulat «Tensiones, paradojas, debates terminológicos y algunas posibilidades transformadoras en el marco del giro educativo en los proyectos artísticos y el comisariado», pren com a punt de

partida la discussió sobre la captura neoliberal tant de l'educació com de l'art. En aquest context, les relacions entre ambdues esferes es mouen necessàriament entre la contradicció i la possibilitat. L'autor assenyalava com les pràctiques artístiques i comissarials que adopten els paradigmes de l'esfera educativa ho fan sovint al voltant del rebuig paradoxal d'una educació considerada reproductiva, transmissible o autoritària (i, per extensió, dels seus agents, els educadors). A més, aquestes propostes radicals corren el risc d'acabar dirigint-se a una audiència homogènia que comparteix el mateix capital cultural i els mateixos referents que comissaris i artistes, de manera que la seva capacitat transformadora es veu limitada i és fàcilment absorbible per la institució art. Però d'altra banda, afirma Soria, el gir educatiu també és un espai de possibilitat de col·laboracions horitzontals entre educadors, comissaris, artistes i altres agents. Aquestes relacions no són necessàriament fluïdes sinó que estan entravessades de conflictes i antagonismes interns, a més d'estar condicionades pels seus propis límits institucionals i relacions de poder. Tanmateix, sense pretendre esborrar aquestes contradiccions, seria possible considerar aquestes interseccions com a zones de contacte o d'hibridació des de les quals intentar activar pràctiques transformadores.

Aurelio Castro, al seu article «El Cinefòrum Poble Sec como "escuela" de lo común: dispositivo situado frente a modos de direccionalidad», introdueix la tecnologia fílmica en el debat, concebut-la com a dispositiu en el sentit de Foucault i Agamben, és a dir, com a xarxa de discursos, pràctiques, artefactes, regulacions i institucions. L'autor proposa una relació entre educació i cinema que passa per exemples històrics com Las Misiones Pedagógicas dels anys 30 del segle passat a Espanya, i que pren com a cas actual el Cinefòrum de l'Assemblea del Poble Sec a Barcelona. En el primer cas, la sala de projecció s'identifica amb l'aula i el relat fílmic amb una classe, produint una pedagogia a partir de sons i imatges que aspiraria a ensenyar a veure a nens i a adults de manera que es pogués generar una autonomia de l'espectador, lligada a la producció d'una esfera pública alternativa i, en darrer terme, a una transformació social. Aquesta confiança en la possibilitat d'un diàleg comunicatiu ha sigut qüestionada per autors com Elizabeth Ellsworth, que argumenta que aquesta trobada coincident entre film i espectador és sempre una impossibilitat, ja que aquest no ocupa mai el lloc que pressuposa la direccionalitat del relat fílmic. No obstant això, l'autor qüestiona també aquesta perspectiva plantejant que el Cinefòrum de l'Assemblea de Poble Sec va activar un dispositiu complex de projecció, articulat amb una pràctica assembleària que se situa en les polítiques corporals de les atencions i les precarietats compartides més aviat que amb asimetries de posicions i de diferències socials, constituint així una pedagogia fílmica.

Finalment, Ricardo González García aborda en «El arte y su educación en la era de la hipermediación digital» la necessitat de replantejar-se les relacions entre art i educació en un context en què les tecnologies digitals mitjancen densament la nostra expe-

riència d'ambdues esferes. Davant de l'espectador receptor passiu de la cultura de masses, emergeix el *prossumidor* que adopta un paper actiu en la recepció i producció de les imatges que difonen les tecnologies digitals. La pràctica artística es veu profundament afectada per aquesta saturació d'imatges inestables i híbrides. A més, l'escola i els models tradicionals d'educació entren en crisi obrint-se a la interdisciplinarietat del coneixement, la inestabilitat del saber i la col·laboració social, i entenent l'alfabetització digital com una pedagogia crítica i popular en la línia de les propostes de Freire. L'autor conclou que el gir educatiu en l'art és una resposta

acord amb el desafiament que suposa la hipermediació de la societat actual, atès que ofereix un espai en què els límits entre art, educació i vida es desdibuixen.

La major virtut d'un debat és el fet de no tancar les opcions ni resoldre les tensions en un encaix còmode. Aquesta col·lecció d'articles comparteix la qualitat de no oferir solucions fàcils a les paradoxes obertes, així com de plantejar els seus exemples i casos només com a temptatives de respostes a aquests desafiaments. Esperem, així doncs, oferir una invitació a continuar explorant contradiccions i possibilitats d'emergència en l'espai que s'obre entre l'art i l'educació.

Citació recomanada

SÁNCHEZ DE SERDIO MARTÍN, Aida (2016). «Art i educació: la necessitat d'una trobada incòmoda entre esferes que s'interroguen». A: «Art i educació» [node en línia]. *Artnodes*, núm. 17, pàgs. 2-5. UOC. [Data de consulta: dd/mm/aa]
 <<http://journals.uoc.edu/ojs/index.php/artnodes/article/view/n17-sanchez/n17-sanchez-pdf-ca>>
 <<http://dx.doi.org/10.7238/a.v0i17.3012>>

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-Sense obres derivades 3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que citeu l'autor, la revista i la institució que els publica (IDP. Revista d'Internet, Dret i Política; UOC); no en feu obres derivades. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/3.0/es/deed.ca>.

Sobre l'autora

Aida Sánchez de Serdio Martín

Assessora d'Educació i Públics del Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía de Madrid i de la Universitat Oberta de Catalunya
sanchezdeserdio@gmail.com

Aida Sánchez de Serdio Martín és educadora, investigadora i treballadora cultural en els camps de la cultura visual, l'educació i les pràctiques artístiques col·laboratives. Actualment, és assessora d'Educació i Públics al Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía de Madrid i a la Universitat Oberta de Catalunya. És doctora en Belles Arts i ha sigut docent a la Unitat de Pedagogies Culturals de la Facultat de Belles Arts de la Universitat de Barcelona del 1998 al 2014, i a la Facultat d'Arquitectura de la Universitat d'Umeå (Suècia) entre el 2014 i el 2015. També és docent al màster oficial «Arts Visuals i Educació, un enfocament construccionista» i al programa de doctorat «Arts i Educació», a més de formar part del grup d'investigació «Esbrina, Subjectivitat i Entorns Educatius Contemporanis», tots ells de la Universitat de Barcelona. Ha sigut professora visitant a la Universitat de Lisboa, Goldsmiths College (Londres), Universitat de la República (Uruguai) i a la Zürcher Hochschule der Künste (Suïssa), entre d'altres. Ha escrit nombrosos articles i capítols de llibres sobre les connexions entre art, educació i cultural visual. A més, ha format part i col·laborat en projectes educatius i culturals com l'Associació per a Joves Teb, Artibarrí, Pràctiques Dialògiques (Museu Es Baluard, Palma de Mallorca), Transductors, Zones de Contacte (La Virreina Centre de la Imatge, Barcelona), Pedagogies de Fricció (Fundació Joan Miró), Centre de Cultura de Dones Francesca Bonnemaison, etc.